

ЖАРКО ЂУРОВИЋ

ГОРЧИНА И ВИТАЛНОСТ У „ДУКЉАНСКОЈ ЗЕМЉИ”

У тренутку кад се појавио роман „Дукљанска земља” наша литература је у Црњанском и Андрићу већ била стекла висок степен књижевне модерности, који ју је и значењем и вриједношћу уводио у европске токове. Превладана су ограничења књижевних врста и родова и назначен нови продор у сфери стваралачког израза.

Ђушан Ђуровић се нашао пред великим искушењем у погледу избора стазе. Да ли да пође путем који силовито крче ова два већ позната и угледна писца или да своје стваралачко умијеће запути ка просторима књижевне традиције, коју је, на приповједачком плану, успјешно репрезентовао Вељко Петровић? По своме духовном и душевном склопу Ђуровићу је била ближа ова друга стваралачка оријентација. Она је заговарала етичност као главну стваралачку одредницу!

Ђуровић није откривач нове осјетљивости какву је посједовао Милош Црњански, али је имао динамичан лирски субјекат који је „репродуковао” богату перцепцијску моћ. Код њега запажамо љепоту поетске фразе, посебно у оним фрагментима који одишу меланхолијом. Зато Ђуровић, не без разлога, уноси у своје прозно стваралаштво наглашен уплив поетског феномена, чиме ликови добијају суптилно доживљајно миксирање. То само полази за руком ствараоцима пробитачног укуса у које, без сумње, спада и наш писац.

Да је ријеч о писцу који зна шта је унутрашња кохеренција дјела, говори податак да је аутор „Дукљанске земље” многобројне и разнорodne фрагменте вјешто структурирао у цјелину романа, не испуштајући из вида заводљивост пјесничке слутње. Рекли бисмо чак да је та слутња условила сугестивност завидног степена, посебно у симултанизацији дијалогских веза и фабулативног тока приче. Рећи ћемо и то да је субјективност главног лика романа, Кнежића, моделована у равни ауторове субјективности и понорног сензибилитета и да по своме (психолошком) склопу поприма облик прикривене породичне аутобиографије.

Ријеч је о јединственом лику у нашој литератури који је диктирао укупну атмосферу романа, његово збивање и значење. Кад се ауторов субјективизам природно стопи са читаочевоом свијешћу, кад постану биће заједничке авантуре, дјело се изборило за своју особеност и вриједност. Исидора Секулић непогрјешива је у оцјени кад за „Дукљанску земљу” каже да представља сабир „истинитих демонских слутњи и знања, знања правог песника, оних знања која везују божанско и човечно...”

Ниједан Ђуровићев лик није прошао кроз искушења идентификације у ширем временском распону и сложеним међуодносима као лик Горчина Кнежића. Човјек страдалништва није остао без вјере у живот! То је нарочито наглашено у последњем поглављу романа „Сриба”.

Ђуровићев роман „Дукљанска земља” управо је значајан по рељефном лику Кнежића, према коме је аутор, као сви добри писци, успоставио својеврсну креативну релацију. Гњев, пријекор и воља говоре о слици душе која је најпостојанија у олуји. Овдје је душа рефлекс историје и зато таква мора бити. Многа поглавља овог романа личе на фино ткање лирских палета једног искусног маштара. Ту несвакидашњост причања и све што је у њу уткано, добрим дијелом истакла је критика одмах по објављивању.

Оно што чини Ђуровићеву литературу привлачном, то је разуђена наративација. А ми знамо да се пишчевом субјективношћу острашћује побуда и природа његових јунака. Да се призива или одгађа његово морално или неко друго разрјешење. Да се нивелише фибула. Једном ријечју, да тако сложен стваралачки инструментаријум буде понуђен радозналом читаоцу.

Аутор са доста рафинмана улази у градњу ликова. Списатељски вешто колорише страсти, узбуђења, дилеме. Важнијим ликовима осигурава чврсте психолошке ослободитеље, никад без контрастивних елемената и ефеката. И никад без кумулирања значења у фрагментарним смјенама.

Писац се са Дукљанском земљом уврстио у писце-класике, па све што је писао последије тога, а писао је много, посматрано је у сјенци такве квалификације. Романом-првјенцем освојен је завидан ниво вриједности, али се од њега, изгледа, није могло даље. У ствари, Ђуровић је скоро свим дјелима, романима и збиркама приповједака, који су касније настајали, користио исте или сличне структурно-семантичке елементе. То је добрим дијелом удаљавало критичаре од његовог замашног дјела. Нијесу само у питању поменуте истости или сличности. У питању је и слично психолошко сагледавање људи и појава. Стичемо утисак да се ради о ливу сродног литерарног калупа!

То не значи да Ђуровића треба лишити заслужних комплимената.

„Дукљанска земља” има живу визијску контрапунктику, створена је од правих романијерских влакана. То је драма о убогом селу Калин, кроз чију се судбину прелама историја црногорског простора у времену аустро-угарске окупације 1914–1918. године.

Човјеку је суђено да живети ствара драму. А драма је, знамо, стожер стваралачке пустоловине. Ђуровић са правом биљежи да је трпљење вид универзалне егзистенције човјека: „Јунаштво је и у патњи живети”.

Описујући земљи својих предака, Ђуровић је тражио коријене њене судбине, расуте у безброј трагичних личности. Тај роман нема другог видокруга до видокруга пакла. Јунаци покушавају да разбију те обруче, али их је немогуће разбити, јер су у њима притајене дубоке демонске силе.

Обично се мисли да је драма живота условљена историјским чиниоцима. Заборавља се на поднебље и на лутајуће гене калинских тежака. Заборавља се на њихово сиротињско страдалништво. То је Ђуровић добро осјетио и на тој основи гради окосницу романа.

У Калину су „најповлашћеније” демонске силе. Према тим силама не смије се остати равнодушан. Читајући роман, осјећамо пишчево грчевито настојање да своје јунаке, у првом реду Горчина Кнежића, не остави без наглашене воље. Рекли бисмо чак да та воља, иако окружена невиђелом рата, наговјештава право на постојање. Признаје се пакао, али се за његову противтежу узима воља. Воља оспособљава биће за непрекидни дуел са целатом – животом!

Све што се одиграва у Калину преломљено је кроз душу паћеника, који као да немају другог свијета до свијета инокоштине. Ђуровићеви јунаци, Горчин, старина Бего, Ђуро, Анђа, Војо и други своје постојање манифестују кроз снове и муку. Међутим, тај брижно његовани „комадић снова” брзо одува промаја животне грубости и безобзирја. Сан се не претвара у живот на принципу преображења мрава у лептира. Овдје се ради о обрнутом поступку. Жеља се продукује у илузију!

Дакако, и породични миље носи обиљежје фатума. Анђели уступају мјесто ђаволима. Чак и природа се показује као демонска и фатална. И појава олује у Ђуровићевом роману као да показује да је човјек свјет ђавољи свјет. Да се таквом (ђавољем) свјету не може умаћи. Шта вриједи што Горчин чезне за витештвом својих предака? Живот нам казује да се са ђавољом молитвом не може у бистру зору!

Како је живот у Калину (и око њега) обиљежен оскудицом, људи као да представљају дим неког свјета који бјежи и од себе сама. Тај феномен „бјежања” продијева се кроз Ђуровићево приповиједање. На њему се и заснива став о животу као апсурду: „Живот је пролазан. Живот је ништа”.

И умјесто да се држи досљедно тога становишта, он се прихвата манира да поправи морални кодекс својих завичајника. Тиме се много изгубило у умјетничкој досљедности и пуноћи дјела. Све док доживљај води руку стваралачке визије, он је постојан и памтљив. Чим те руке нестане, олабаве опруге имагинирања и умјесто доживљаја живота добија се пуко препричавање живота.

Која су главна ауторова полазишта код пројекције романа? Рекли бисмо да је то пишчева способност да се зна кретати кроз простор и вријеме. То је пресудан чинилац да се назначи суштина уклетости једног мјеста, којој је рат повећао амплитуду ужаса. Своје магновене „притиске” писац ситуира у један злокобни амбијент, у коме су генерацијске разлике (у мишљењу и чињењу) одувјек сијале неспоразуме између предака и потомака. Свако од јунака штити генерацијска начела – Горчин своја, његови синови своја.

Ми бисмо рекли да је то штићење разумљиво, нарочито код старих који лака срца не прихватају ишчезавање њиховог времена. Млади су нестрпљиви, они би што прије да „загрну” оно што их кочи у машти и прегнућу. Свијет старог и искусног Горчина усмјерен је ка прошлости. У њој се најбоље одражавају одсјаји етике и морала. Кад смо већ код проблема прошлости, можемо повјеровати да је прошло вријеме посједовано вријеме. Млади немају осјећаје за спајање временских кругова. Спас од заборав траже стари!

Писац младе поштеђује сјећања. Она су актуелна као хир тренутка. Горчинова визија живота непромјењива је као што су непромјењиви обичаји краја. Важни аксиоми живота су уздизање ратничке славе и мушко (стамено) држање. Млађарија се поводи за другим вриједностима: чулном насладом (Бранко).

За аутора је тле важно, рекли бисмо чак да судбоносно одређује живот. Тле није само физички посјед, сјенокос или плодна њива у Лонци. Тле је у извјесном смислу „чаробни објекат” у свијести. Нешто велико и прилично, нешто што урања у дамар сваког људског поступања. Тле је дух, реалност коју је историја натопила дубоком људском приврженошћу. На тлу се стиче филозофија искуства. Прелазак врлина с кољена на кољено!

Иако су јунаци „Дукљанске земље” загазили у свијет тешке муке, они се тој муци отимају на разне начине. Једно од таквих отимања је дубока приврженост земљи-хранитељици. Како се од осјећања стварају доживљаји, њихов темпо кретања и развијања одвија се брзо, понекад и вртложно, зависно од тога ко су њихови актери и какве су им намјере. Пред окупаторском силом доживљаји калинских житеља носи окус горчине. Али се и с горчином мора живјети. Ублажавати њене бридове. Када та горчина постане претешка за живот, пишчевим јунацима остаје да се враћају мицулом животу као врсти срећне стварности.

Душан Ђуровић пластично одсликава везу калинског житеља и природе: њива, пашњака, сунчевих излазака, мјесечних ноћи. И збиља, гдје је тај однос природе и човјека дат као сраслост, слика калинског видокруга постаје колоритнија. Природа побуђује у човјеку осјећање и страст, а тиме се, дакако, ствара и особени тоналитет казаног, његова дубинска мотивисаност и значење. Код писца је препознатљив начин спектрирања доживљајне матрице. Дух „отвара” слике и „упућује” их ка егзалтацији, да би ова, кад у њој проври узбуђење, добила снажан доживљајни замајац. Лик Анђе Ђурове најбоље карактерише то прерастање из благе сјете у психотично, безизлазно стање!

Горчин траје интезивно у дугом ланцу догађаја, не плашећи се суочења са трагизмом. Трагизам је његова природна компонента. Човјек мора одабрати један од ова два излаза – свићи се на муку или се противу ње борити. Горчин је прихватио обје позиције. Мука намеће потребу да се човјек одржи. Чиме би другим ако не „умном силом торженственом”, како би Његош рекао. Величина овог лика – бастадура огледа се у моћи владања муком. Поистовјетити се с том потребом, значи постојати. Горчин не престано исказује снагу тог поистовјећења. Откуд то код њега? Одговор је један и неумитан: има свијест о времену!

Горчин није посустао у ношењу са животом ни кад није било изгледа за уточиште. Он је човјек са „временом у глави”. Потиштену душу може преобразити у прометејску вољу. Па и бог који је код њега често присутан, уведен је да повећа крилатост воље. Тако воља стоји изнад свега. Код овог јунака сврха живљења у сразмери је са снагом воље. Колико је она јака, толико је живот осмишљен. Други атрибути човјекове природе: страст, љубав, чежња, увиру у слив воље. Употпуњују слику калинског Прометеја. Посједујући вољу, он посједује и вријеме. Он и кад зло и немаштина притиска отјеловљује живот у најпунијем значењу те ријечи. У томе лежи његова стамена величина!

Кад се један доживљај склопи, настане други. Ако постоје радости, оне запламсају на кратко. А то је обично кад очи прољећа почну да се загледају у људску душу, не би ли из ње отклонили омразицу, а пронашли примир и вјеру. Јунаци чине оно што жели писац. А ми знамо за његове потребе и науме. Знамо за његову насушну потребу да успостави једнакост између спољних и унутрашњих слика и сила. Тако успостављена једнакост доприноси дубинској слојевитости дјела. У „Дукљанској земљи” писац је дао ванредан опис љетње кише. Она представља метафору егзистенције. Душа се за часак отвори за доток сна. А сан је важан да се обеснажи претећа брига и очај!

У човјеку настаје мир кад се нађе пред сликом природне раскоши. А то је обично кад се природа огласи језиком плодова. Заборави се на окупацијску стегу и тиранство. На пустош коју је туђин на бајонету донио. По правилу та су задовољства краткотрајна. Пошто се појави, задовољство се хитро удаљи од човјека. Онда се живи од сјећања која Ђуровић умије вјешто да извлачи и лирски нијансира. У злу, сјећања сама навиру. Постању одушак невољи. А невоља је у Калину особени знак! Отуда код Ђуровића често посвојење прошлости. Њиме се одгони зебња и страх. Њиме се утврђује уздрмана моралност.

Па ипак, не може се човјек у вријеме рата ослободити лома и трауме. Расцијепљености. Писцу је дато да хвата баш такву учестаност удеса. Није мала мудрост у „расцијепљеном свијету” остати човјек. Тим прије што се противу њега урођује тушта и тма неприлика. Један од Ђуровићевих јунака у очају ће рећи: „У земљи дукљанској никада нијесу ствари на своме мјесту”!

Отуда та прекорна ријеч? Па отуда што је живот врашки стиснут и црн. Искусан писац, какав је Душан Ђуровић, свјестан је чињенице да флуиди човјека имају наизмјеничну способност улажења у мисао и излажења из ње. На тај начин аутор засијеца чвор саме драме, без које литература не може егзистирати. Литератури је потребна, то је писац добро појмио, и разноликост судбина и узвртљожност сензација. Јер да би се открио свијет, да би се спознала његова загонетност и дубина, нужно је разорити сваку врсту литерарне статике и пронаћи у обликовању књижевних јунака покретне и живе психолошке ослонце. Ђуровић је ту врлину успјешно освојио.

Рекли смо да је простор у овом роману важан, јер само под природом и њеним даровима, душа на моменте пропјева. Такво стање назива се срећом. А срећа, другачија врста среће, јавила се кад је дошао глас из туђине да су живи Калињани који су се тамо обрели. „У животу има среће много више него што је виде људи. Она увијек у близини лебди”. Таква осјећања су у „Дукљанској земљи” ријетка и кратка. Као звук цимбала. Но важно је да су и она уткана у свијет калинског живота!

У срећу, ма колико она била ријетка, треба наравно убрајати и љубавну идилу. А она у овом роману постоји. Рат закида човјека у свему, па и у љубави. Страшћу обузети Бранко, млађахан и лијеп, помјериће за час застор рата и препустиће се топлом загрљају драгане. Све што је лијепо и узбудљиво кратко траје. Његова идилла се сеоском лепотицом Миром, трајаће краће од птичјег лета. Као да се писац плашио да овај пар дубље уведе у љубав. Ваљда да му се не би замјерило да је у рату излишно мислити на љубав и на њене заносе. Млади људи не дају да се протјера страст и њежност!

Рат човјека доводи у тежак облик зависности. Из те се зависности као из каквог тајанственог клупка рађају многе несувисле ствари. Покорност и страх. Људи би хтјели таквом замајцу рата измаћи, али не могу. Само хтјење није права цијена рачуна. Један Ђуровићев јунак, рвући се са наopakостима живота, овако ће испољити свој борилачки став: „Блато се може само крвљу чистити. Крвљу и ничим више.”

Свакако да се овдје ради о старој жељи да се не буде ничији кусур, па ни кусур историје. Дакле, хтјење мора да се самореализује, ако се жели живјети усправно!

Страст је заговарач сваке игре, па и игре живота. Без игре нема свијета. Ни његове чудесне разноликости и вишегласја. Над у Бога није „Дукљанској земљи” овлаш изговорена. Означава преимућство над лукавствима живота. Нека је врста освојене комуникативне моћи. Код Ђуровића се запажа и једна балзаковска особина, која се огледа у томе да се, уочљиво и снажно, оцрта узајамно вољење бића на раздаљини (Ђуро и Анђа). Не ради се овдје о вољењу на плотској основи. Вољење има друге видове, условљене другачијим људским мотивацијама. До сусрета људских бића вољених бића једва и да долази, већ је понајприје ријеч о пукој жељи. И жеља је живот!

Живот је трајање и пролазност. Један и други феномен упућују писца на то да вријеме третира као промјењиву величину. Вријеме се тајанствено „шета” не само кроз свемирско бесконачје, него и кроз бесконачје наших духовних координата. Многе од тих путања „ухватио” је и наш писац, давши им пуну доживљајну кондензацију. Он је то учинио језиком богатих мелодијских сазвучја, језиком који је способан да прими терет сложене приповједне грађе и да роману обезбиједи и са те стране висок стваралачки домет.

Ако је човјеку суђено да пада у понор и да тамо буде као у мишоловци, њему је, захваљујући имагинацији писца, дато и да се уздиже и да своју ратом дробљену душу изнесе на обалу моралног очишћења.

Žarko Đurović

BITTERNESS AND VITALITY IN „DOCLEAN LAND”

Summary

In addition to many other designations „Doclean Land” by Dušan Đurović, consists of a socio-psychological aspect, as the word is about the novel with war thematic (Austrian-Hungarian occupation 1914–1918). For its nature war brings many troubles, and the author accented them with a lot of artistic ripeness, depicting, in a fresh and convincing manner, the inhabitants of village Kalin through the prism of life vitality.

Although faced with scenes of occupational hell, the villagers of Kalin, and especially the main hero of the novel, Gorčin Knežić, have preserved their strength of resisting to the calamities of life, expressing some kind of Prometeyism which has been present in Montenegrin expanses for a long time.

